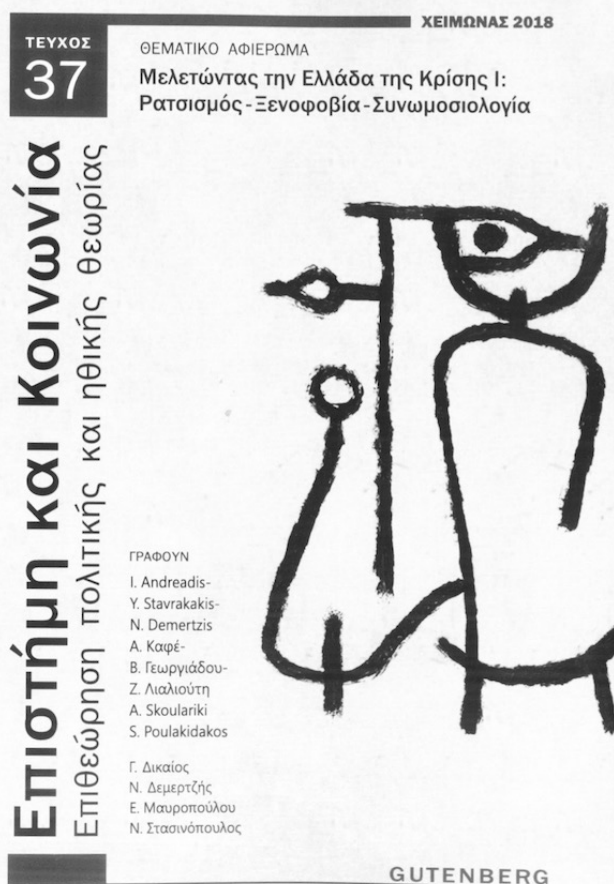

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 37 (2018)

Μελετώντας την Ελλάδα της Κρίσης Ι: Ρατσισμός - Ξενοφοβία - Συνωμοσιολογία

Θέληση, πίστη και αγάπη στη Μεταρρύθμιση του Λούθηρου

Νίκος Στασινόπουλος

doi: [10.12681/sas.15844](https://doi.org/10.12681/sas.15844)

Copyright © 2018, Νίκος Στασινόπουλος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Στασινόπουλος Ν. (2018). Θέληση, πίστη και αγάπη στη Μεταρρύθμιση του Λούθηρου. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 37, 195–207. <https://doi.org/10.12681/sas.15844>

Νίκος Στασινόπουλος*

ΘΕΛΗΣΗ, ΠΙΣΤΗ ΚΑΙ ΑΓΑΠΗ
ΣΤΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ ΤΟΥ ΛΟΥΘΗΡΟΥ

Θάνος Λίποβατς, *Ο Μαρτίνος Λούθηρος και η Επανάσταση της Μεταρρύθμισης*. Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 2017, σελ. 200.

Στο *Life of Brian* των Monty Python υπάρχει μία σκηνή όπου κάποιοι ηθικολόγοι ετοιμάζονται να λιθοβολήσουν μια μοιχαλίδα. Μπαίνει στη μέση ο Χριστός και προσπαθώντας να εισαγάγει την αμφιβολία και τον έλεγχο συνείδησης λέει: ‘Ο αναμάρτητος πρώτος τον λίθον βαλέτω’, οπότε εκείνοι τη λιθοβολούν όλοι μαζί χωρίς δισταγμό. (Ήμασταν από πάντα μεταμοντέρνοι;). Άνθρωποι όπως ο Λίποβατς και οι στοχαστές, στη μελέτη του έργου των οποίων έχει εντρυφήσει, εξακολουθούν να μας εμφυσούν ένα ‘αμφιβάλλω για το εάν είμαι αναμάρτητος, άρα υπάρχω’. *Dubio ergo sum*. Υπάρχω ακριβώς εκεί όπου διχάζομαι, όπου ασυνείδητα εκφράζομαι, όπου —όπως θα εξομολογείτο ο Αυγουστίνος— ο ίδιος ο εαυτός μου αποτελεί πρόβλημα για εμένα.¹ Ο χριστιανισμός ίσως αποτελεί μια ιδιάζουσα θρησκεία,

* Δρ. Τμήματος Επικοινωνίας, Μέσων και Πολιτισμού <nicolastasis@yahoo.gr>

1. Για τη λαχανική ψυχανάλυση μάλιστα, την οποία ο Λίποβατς μετέφερε στα τέλη της δεκαετίας του 1980 για πρώτη φορά συστηματικά στην Ελλάδα

όπου ο Θεός για μια στιγμή αμφιβάλλει/αμφισβητεί ο ίδιος τον εαυτό του, όταν είναι στον σταυρό. Στις υπόλοιπες θρησκείες συχνά υπάρχουν μόνο πιστοί που τον αμφισβητούν.

Είναι ενδιαφέρον να παρατηρεί κάποιος το λεκτικό των φιλοσόφων εξίσου με το περιεχόμενο των λεγόμενών τους. Υπάρχουν φράσεις που χαρακτηρίζουν τη σκέψη τους. Λόγου χάρη ο Ψυχοπαίδης μπορεί να συνοψιστεί στην κανονιστική φράση ‘ως μη όφειλε’. Με ανάλογο τρόπο ο Λίποβατς μας λέει ένα ‘ούτε-ούτε’. Λόγου χάρη ‘ούτε ατομικιστικός φιλελευθερισμός ούτε λαϊκιστικός κοινοτισμός’, ‘ούτε mainstream προτεστάντης ούτε παραδοσιακός καθολικός’. Ακόμη και ο τίτλος του βιβλίου του είναι ενδεικτικός διάξευξης: *Η Επανάσταση της Μεταρρύθμισης*.² Ωστόσο η διάξευξη ‘ούτε-ούτε’ του Λίποβατς συμπληρώνεται έμπρακτα από το ‘μη βιαστείς να παραμείνεις έξω – εκτός’.

και σε μη ψυχχανλυτικούς επιστημονικούς κύκλους, ισχύει ότι συναντώ (*encounter* και όχι απλώς *επικοινωνώ*) τον Άλλο ακριβώς όταν αντιλαμβάνομαι και έρχομαι σε επαφή με το σημείο όπου ο ίδιος ασυναίσθητα αντιφάσκει (λ.χ. ερχόμενος σε επαφή με τα *lapsi* ή τα συμπτώματά του), όπου διχάζεται και αποτελεί πρόβλημα για τον εαυτό του. Είναι μάλλον επιδεσμική η συχνή πολυπολιτισμική στάση όπου ο έτερος είναι διαφορετικός (αλλά προϋποτίθεται εμμέσως ότι είναι συνεκτικός και ξέρει απόλυτα και συνειδητά τι τον γίνεται και τι θέλει από εμένα) και πρέπει να αναγνωρίσουμε την ‘αυθεντική’ ετερότητά του ως τέτοια. Ο κίνδυνος με αυτή τη στάση είναι ότι συχνά αυτό που αποδεχόμαστε με αυτόν τον τρόπο είναι μία καρικατούρα (δικής μας ή δικής του κατασκευής).

2. Προκειμένου να μην αδικώ τον Λίποβατς εμφανίζοντάς τον ως μηχανιστικό δυνιστή, ο ακόλουθος πίνακας διαλεκτικών διαμεσολαβήσεων αποτυπώνει τη σκέψη του:

Διαλεκτικές διαμεσολαβήσεις	Καθολικοί		Λούθηρος
Τριάδα:	Θεός	Άγιο Πνεύμα	Χριστός
Θεολογία:	Αγάπη	Μεσολάβηση ελπίδας	Πίστη
Πολιτική:	Ισότητα	Αλληλεγγύη/Αδελφосύννη	Ελευθερία
Ψυχανάλυση:	Ταντίσεις	Μεσολάβηση νέου σημαίνοντος/δημιουργικότητα	Επιθυμείν

Ο Λούθηρος είναι επίκαιρος σε τέτοια ζητήματα ακόμη και από μια απλή κοινωνιολογική σκοπιά. Είχε ενδιαφέρον ότι πριν από 500 χρόνια ‘χάκαρε’ το κεντρικό site της πόλης Wittenberg και πόσταρε τις 95 θέσεις του. Ωστόσο αυτό που τον έκανε σημαντικό είναι ότι δεν ήταν αποηγνούς. Έκανε κριτική στο τοξικό χρήμα, τους τόκους υπερημερίας και τις αντασφαλίσεις ρίσκου της εποχής του, ‘όχι τόκος πάνω από 5%’ έγραφε. Κυρίως κριτίκαρε τον —επίσης επίκαιρο— μηχανισμό αέναου τοξικού δανεισμού βασισμένον σε βιομετρικά δεδομένα, δηλαδή τι; Τα συγχωροχάρτια αμαρτιών εγγεγραμμένων στο σώμα μας. Αντιπρότεινε ένα είδος έκδοσης ομολόγων από τη ‘Θείκη Κεντρική Τράπεζα’, αξιόπιστων και άρα με χαμηλό επιτόκιο προς τους πιστούς, που θα τα ‘εκδίδει’ ο Χριστός, sola fides.

Εάν θέλετε να μάθετε για τον Λούθηρο και τη σύγχρονη ελληνική έρευνα γύρω από αυτόν μην μπίτε στο *Αρχείο Διατριβών του Κέντρου Τεκμηρίωσης*, γιατί στο tag Λούθηρος θα σας βγάλει μηδέν. Περίεργο, διότι είχα την εντύπωση ότι οι μαθητές του Ματσούκα στη Θεσσαλονίκη θα έκαναν κάποια σχετική έρευνα.³ Διαβάστε λοιπόν Λίποβατς γι’ αυτά. Με το παρόν πόνημα ο Λίποβατς πρόσθεσε μεταξύ Αυγουστίνου και Πασκάλ έναν καινούργιο στοχαστή, στην αλυσίδα των υπαρξιακών στοχαστών που δίδαξε στους μαθητές του. Σκεφτείτε αρχικά τα συμφραζόμενα της εποχής. Εάν ήσασταν την εποχή του Λούθηρου, πρίγκιπας στην Ευρώπη μέσα σε ένα πλαίσιο αναγεννησιακού ουμανισμού, ανάπτυξης των πόλεων, της πρωτοβιοτεχνικής μανιφακτούρας και των εμπορικών συναλλαγών, θα θέλατε μάλλον να αυτονομηθείτε από τη χρηματική, εξουσιαστική και πνευματική υποτέλεια στον Πάπα. Στοιχειώδης τακτικός ελιγμός σας θα ήταν να μην αντιπαρατεθείτε αρχικά ο ίδιος ως πρίγκιπας ούτε απλώς θα βάζατε να κοντραριστούν μαζί του οι χρηματιστές και μεγαλέμποροι εντός του πριγκιπάτου σας. Θα πολεμούσατε τον αντίπαλο με τα ίδια του τα όπλα, θα βάζατε μπροστά έναν παπά, έναν θεολόγο. Εάν επιπλέον αυτός ήταν

3. Υπάρχει πάντως ένα αξιοπρεπές ορθόδοξο κείμενο περί Λούθηρου: Τσελεγγίδης (1999).

ευφυής, αποφασιστικός και με θρησκευτική γνησιότητα, θα τον ονομάζατε Λούθηρο και θα τον περιθάλπατε.

Ωστόσο ο Λούθηρος δεν ήταν μόνο αυτό. Είναι εκείνος που κατά το βιβλίο του Λίποβατς ανέπτυξε την σωτηρία —με την έννοια της δικαίωσης— μέσω της πίστης, την καλώς εννοούμενη σκλαβωμένη θέληση του χριστιανού, μια θεολογία του σταυρού και όχι της δόξας, η οποία θα παρέμενε στο επίπεδο που αργότερα ο Κίρκεγκορ θα ονόμαζε αισθητικό στάδιο της ύπαρξης και ο Λακάν φαντασιακή σχέση με τους άλλους. Η Θεολογία του Σταυρού λειτουργεί με αποκάλυψη (μέσω της Γραφής φυσικά), πρόσβαση στον Θεό εκ του αντιθέτου [sub contrario] και όχι μέσω κτιστού τύπου κατανόησης, αιτιολόγησης και θεωρητικολογίας, δεν κάνει δοξαστική *specula* περί ‘αρμονίας’ και θέωσης. Στο βιβλίο του ο Λίποβατς κάνει μία πολύ πρωτότυπη και φρέσκια παράλληλη ανάγνωση Λούθηρου και λακανικής ψυχανάλυσης μέσα από την ανάλυση μερικών θεμελιωδών εννοιών, την οποία προσεγγίζω εδώ ξεκινώντας με το μεταφορικό σχήμα ενός διαλόγου:

Για τη θέληση (Λούθηρος και Έρασμος αντιμαχούν):⁴

ΕΡΑΣΜΟΣ: Είναι σημαντικό να υπάρχει *ελεύθερη θέληση* (arbitrio, όχι voluntas) χωρίς διχασμούς και μάλιστα συμβατή με τη γνώση και τον πλουραλισμό απόψεων. Το να μιλάς, Λούθηρε, για σκλαβωμένη θέληση είναι ενάντια στο προοδευτικό αναγεννησιακό, ουμανιστικό ιδεώδες.

ΛΟΥΘΗΡΟΣ: Κοίτα, Έρασμε, πρώτον εγώ είμαι αυγουστινιανός μοναχός [friar] και για μας η θέληση δεν είναι σαν την ‘προαίρεση’ των αριστοτελικών σχολαστικών, δηλαδή σαν να έχω να διαλέξω ανάμεσα σε ετοιμοπαράδοτα κουτάκια-επιλογές. Μάλιστα ο Duns Scotus με υποψίασε για το τυχαίο, την *ενδεχομενικότητα* που σχετίζεται με την ελεύθερη θέληση, κάτι που στο μέλλον οι γερμανοί Ρομαντικοί θα ονομάσουν άβυσσο της ελευθερίας. Δηλαδή ‘θέλοντας’ κινούμαι με ρίσκο, κινούμαι προς

4. Συμβουλευόμαι το Erasmus & Luther (2006).

το μέλλον και όχι στο παρελθόν, αλλά και δημιουργώ νέα κουτιά-κια-επιλογές. Δεύτερον, η ελευθερία του χριστιανού δεν αφορά τις εγκόσμιες σχέσεις μας, αλλά τη σχέση μας με τον Θεό. Τρίτον, όταν λέω ότι η θέλησή μας είναι σκλαβωμένη και υπ-άκοη, εννοώ ότι είναι δεσμευμένη και εγκαλούμενη από τον Θεό, και μάλιστα δεν είναι διά της βίας έτσι. Η α-δέσμευτη θέληση είναι θεωρητική αοριστολογία και καμιά φορά από-λυτη, ξελυμένη, επικίνδυνη. Παρότι εσύ προέρχεσαι από τον φιλελεύθερο και εκλεπτυσμένο αναγεννησιακό ουμανιστικό κόσμο, η ελευθερία για σένα είναι χονδροκομμένη, συμπαγής και πιουριστική, κάνει αναγωγισμούς μεταξύ του θείου και του εγκόσμιου, ενώ η δικιά μου είναι εκλεπτυσμένη και διαλεκτική. Θα βάλω τον Θά-νο Λίποβατς να γράψει ένα βιβλίο γι' αυτό και να στα εξηγήσει.

Βεβαίως ο Έρασμος αντέτεινε έναν χρόνο μετά λ.χ.: 'Λούθηρε, πολύ εύκολα βάζεις διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στα θεία και τα εγκόσμια' κ.τ.λ. Η συζήτηση θα μπορούσε να συνεχιστεί..., αλλά σε κάθε περίπτωση το *deservo arbitrio* μας διδάσκει ότι ο σερβιτόρος είναι σημαντική δουλειά και δεν είναι ο δούλος. Σε κάθε περίπτωση, ακόμη και εάν μου επιρρίψετε το ρητορικό ολίσθημα του strawman fallacy, ότι εμφανίζω δηλαδή τον Έρασμο ως αχυράνθρωπο και τον ρίχνω κάτω εύκολα, υπάρχει κάτι το ψυχαναλυτικά ενδιαφέρον στη σκέψη του Λούθηρου, το οποίο αναδεικνύει ο Λίποβατς. Επειδή για τον Λούθηρο το θέλει και η υποτιθέμενη ελευθερία του αφορά μάλλον το Εγώ και η ελευθερία του χριστιανού δεν εγκαλείται από τα εγκόσμια και το συνειδητό, ο Λακάν και ο Λίποβατς θα το διατύπωναν πιο σύγχρονα: «Επιθυμείς όντως αυτό που θέλεις;».

Για την αμαρτία

Γιατί υπάρχει αυτό το μπλέξιμο με τη σκλαβωμένη ή ελεύθερη θέληση; Στο χριστιανικό δόγμα τίθεται με όρους Προποαι-ροτικού Αμαρτήματος (McGrath 1953/2000). Τι σημαίνει αυτό; Πολλά. Τα περισσότερα δεν τα ξέρω, αλλά νομίζω ότι αξίζει να συγκρατήσουμε τη σχέση του με μία υπαρξιακή και πνευμα-τική φυλογένεση, την κληρονομιά μιας αρχέγονης σκηνης. Συ-

νοπτικά για τον χριστιανό Λούθηρο η ανθρώπινη θέληση είναι σκλαβωμένη εξ αρχής από το προπατορικό αμάρτημα και ανίκανη να επιτύχει σωτηρία και δικαίωση χωρίς τη βοήθεια της άνωθεν Χάρης (στην ‘αμαρτία’ αντιστοιχεί ψυχαναλυτικά η ασυνείδητα παθολογική, λ.χ. η πάσχουσα από ναρκισσιστικά συμπλέγματα ή η διαστροφική επιθυμία). Όπως καταλαβαίνω το θέμα του προπατορικού αμαρτήματος, πρόκειται για μία μυθοπλασία, ένα πλάσμα [fiction], που όμως επενεργεί, έχει πραγματικές επιπτώσεις πάνω μας – όπως άλλωστε συμβαίνει με τις αναπτύξεις του Φρόυντ για τον μύθο του φόνου του πρωταρχικού πατέρα από τους γιούς του. Μολονότι δεν τεκμηριώνεται εμπειρικά ότι συνέβη σε κάποια χρονική στιγμή, αναγκάζομαστε να προϋποθέσουμε αυτόν τον μύθο, επειδή τεκμηριώνεται κλινικά μέσω των συμπτωμάτων και των μορφωμάτων του ασυνειδήτου.

Ωστόσο, πέρα από την προπατορική αμαρτία, τι γίνεται με την τρέχουσα καθημερινή μας αμαρτία; Ο Λίποβατς ασχολείται και με τις δύο και τον ενδιαφέρει ο Λούθηρος, επειδή μυρίζεται σε αυτόν τον αυγουστίνειο διχασμό του υποκειμένου και άρα προδρόμους της ψυχανάλυσης. Θυμάμαι το moto ενός κειμένου που εξέδωσα πριν καμιά δεκαριά χρόνια (Στασινόπουλος 2010): *peccatum regnatum, peccatum regnans*. Και εξηγούσα: ‘Τι είναι τούτο; Λουθηριανή ρήση γύρω από τα δύο σκέλη της αμαρτίας: εκείνο που τελεί υπό έλεγχο, υπό τον νόμο, και κυριαρχείται και εκείνο το σκέλος της που του διαφεύγει και μας κυριαρχεί. Συνδέεται με μία μείζονα προκειμένη του λουθηριανού δόγματος πως τελούμε ταυτόχρονα εν αμαρτία εν τοις πράγμασι, αλλά και δεδικαιωμένοι [simul justus et peccator] εξ υποσχέσεως [ex promissione] και επ’ ελπίδι [in spe]. Σε αυτή τη θέση βρισκόμαστε μόνο διά της πίστης μας στον Χριστό [sola fides, solus Christus] και στον βαθμό που ο Θεός συγχωρεί τις αμαρτίες μας. Με αυτή την έννοια, παρ’ ότι εν αμαρτία, δεν αποποιούμαστε το σημαίνον του Θεού και οι αμαρτίες μας είναι υπό έλεγχο και κυριαρχούμενες [peccatum regnatum]’. Πρόκειται για περίεργη διαλεκτική που δυσχεραίνει τη σχολαστική σκέψη, το να είσαι ταυτόχρονα κάτι και το αντίθετό του. Και

κάτι άλλο. Ζητώ συγγνώμη από τους ορθοδόξους της Φιλοκαλίας, αλλά ο Λούθηρος στην ανθρωπολογία του δεν πίστευε ότι η σάρκα [caro] και το πνεύμα [spiritus] αποτελούν την κατώτερη και ανώτερη στρωματάωση της φύσης του ανθρώπου. Έλεγε μάλλον ότι αποτελούν δύο διακριτούς τρόπους να δούμε τον άνθρωπο εν συνόλω [totus homo]: η σάρκα είναι ο τρόπος θεώρησης πνεύματος και σώματος υπό την οπτική γωνία όπου ο άνθρωπος στρέφεται ενάντια στον εαυτό του, με τον καταστροφικό εγωισμό του και την αλλοτρίωσή του από τον Θεό (Schott 1930).⁵ Το πνεύμα είναι ο τρόπος θεώρησης του σύνολου ανθρώπου στην ανοιχτότητά του προς τον Θεό και τη θεία υπόσχεση. Ακούτε κάτι ψυχαναλυτικό εδώ;

Για την πίστη-Justitia Fidei

Προσεγγίζοντας τον Λούθηρο μέσω Λίποβατς: α) Η πίστη δεν είναι ανθρώπινη ενέργεια, αλλά μάλλον μία πράξη του Θεού, μία εργασία του θείου μέσα μας. β) Η πίστη σχετίζεται με ένα συμβόλαιο μεταξύ άνισων μερών. Αλλά αυτό το συμβόλαιο δεσμεύει και τους δύο, ενέχει πίστωση χρόνου και εμπιστοσύνη, εξελίσσεται στον χρόνο, δεν είναι στατικό, είναι pactum, δεν είναι πακτωμένο, δηλαδή ακινητοποιημένο ‘μία κι έξω’, είναι ένα στοίχημα ξανά και ξανά. γ) Η πίστη είναι μία σχέση ενώπιον του Θεού [coram Deo] ή ακριβέστερα είναι μία παθητική σχέση [vita passive] και σχέση αντ-απόκρισης. Δηλαδή η στάση και τα λόγια του πιστού μοιάζουν λίγο με αυτά του τρελού: δεν λένε κάτι εκ του μηδενός αλλά απαντούν σε κάποιον που προηγείται δομικά, υπαρξιακά. δ) Με την πίστη γίνεται στο τώρα μία επικοινωνία με τον Χριστό, μέσω του συμβάντος της δικαίωσης. ε) Η πίστη σχετίζεται με μία παθητική αποδοχή ενός δώρου, μίας χάρης. Τι θα έλεγε ο Λακάν για αυτή τη vita passiva; Ότι στα όνειρά μας και στις ασυνείδητες φαντασιώσεις μας δεν είμαστε οι δρώντες, αλλά εκείνοι που τους συμβαίνουν πράγματα, που παθαίνουν. Ακριβώς όπως για τον Λούθηρο η

5. Για την ύστερη ανθρωπολογία του βλ. Joest (1967).

πίστη δεν είναι κάτι που κάνουμε, αλλά κάτι που μας συμβαίνει, μία πράξη του Θεού, μια θεία εργασία μέσα μας. Νομίζω δεν θα ήταν παράτολμο να πούμε ότι πίστη είναι το ότι αποδεχόμαστε την προσφορά του Θεού για σωτηρία. Για τον κατά Λίποβατς Λούθηρο νομίζω η *fides Christi* ισοδυναμεί με ταπεινότητα του πιστού και γίνεται αντιληπτή ως δωρεά του θεού στον άνθρωπο ή με μία άλλη διατύπωση ‘η πίστη στο Χριστό γίνεται αντιληπτή ως μία προδιάθεση του ανθρώπου προς τη Χάρη που στέλνει ο Θεός’. Υπάρχουν καθολικοί με λουθηρανή εμπειρία που θα το έλεγαν ακόμη καλύτερα: ο μαθητής του Henri Lubac, ο Jean Borella (2001), έλεγε ότι ‘η πίστη μας βοηθά να ανοίξουμε μέσα μας έναν τόπο, από όπου ο Θεός αναμένει την προσδοκία μας γι’ αυτόν’. Παρότι ακούγεται φαινομενολογικό,⁶ στέκει υπαρκτικά, ασυνείδητα. Δεν μας λέει απλά ότι σε εμάς τους ανθρώπους ‘μας λείπει η έλλειψη’. Μας λέει ότι η προσδοκία μας, η έλλειψή μας, επικάθεται πάνω σε μία έλλειψη που έχει ο ίδιος ο Άλλος. Ο Λακάν το ονομάζει όλο αυτό με μια μόνο λέξη: αποχωρίσου! Για τον Λακάν νομίζω ότι αυτό που ονοματίζουμε εδώ ‘πίστη’ θα ήταν μία ασυνείδητη, σε δεύτερο πλάνο διαδικασία, όχι άμεσα εξαρτώμενη από το Εγώ μας. Ρητά μας λέει ότι το ασυνείδητο δεν είναι Θεός, δεν το θεοποιούμε σαν σε μία θεολογία της δόξας, αλλά ο Θεός είναι ασυνείδητο.

Τι θα έλεγε ο Λίποβατς γι’ αυτό; Στο κεφάλαιο ‘Θεολογία και Ψυχανάλυση’ λέει: ‘Η ψυχανάλυση μας έδειξε ότι η πίστη μας στην απόλυτη ελευθερία των συνειδητών αποφάσεών μας μπορεί να μας απατά, εφόσον μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι κάτι κατευθύνει αυτές τις αποφάσεις προτού γίνουν αποφάσεις της συνειδητής θέλησής μας. Χωρίς αυτό να είναι ντετερμινισμός’.

Σε προσωπική μας συνομιλία λέει: ‘Ο Θεός μας μιλά μέσα από το ασυνείδητο’. Στο σύνολο του έργου του λέει: ‘Μη

6. Ενδεχόμενη ένσταση ως προς τη χουσερλιανή φαινομενολογία, όπου η μεθοδολογική προτεραιότητα της ‘εποχής’ του θέτει εντός παρενθέσεων θυσιάζει ακριβώς τα ‘αναμμένα κάρβουνα’ του υπαρκτικού διχασμού, στον οποίο δίνει προτεραιότητα η ψυχανάλυση.

βιαστείτε να τιμήσετε την αυτονομία και να αποποιηθείτε την αλλοτρίωση, πριν περάσετε από τον αποχωρισμό [*separation*] τον οποίο εισάγει η Αλλονομία'. Ο Λούθηρος είχε μία φράση γι' αυτό στην ερμηνεία της 'Προς Ρωμαίους Επιστολή': '*justitia Christi aliena, αλλότρια δικαίωση του Χριστού/εν Χριστώ*'.

Αν καταλαβαίνω τα παραπάνω περί πίστης σωστά, αναδιατυπώνω αυτό που λέει ο Λούθηρος και —εν μέρει ο Λίποβατς— σε όρους Octave Mannoni και Robert Pfaller:⁷ η λουθηρανική πίστη είναι μία *fiction* [πλάσμα] —*illusion with owner*—, όπου υπάρχει πίστη στον έναν Θεό πέραν των τελετουργικών, την τεκμηριώνω μόνο μέσω της αυτοπαρατήρησής μου και όχι μέσω του εκκλησιαστικού θεσμού, αποτελεί προϋπόθεση δέσμευσης σε καλά έργα, αλλά συνέχεια αγχώνομαι προκειμένου να αντεπεξέλθω, και φοβάμαι μήπως απλώνομαι πολύ και φτιάχνω φετίχ-εικόνες. Αυτό σε αντίθεση με την κλασική καθολική πίστη όπου έχω *illusions without owners*, μία παιγνιώδη αποστασιοποίηση, μέσω της πεποίθησης ότι κάπου εκεί έξω κάποιος πιστεύει, λ.χ. ο Πάπας, και έτσι γλιτώνω από το να κρατάω εγώ τα αναμμένα κάρβουνα της πίστης. Απλώς συνάπτω συμφωνίες αποπληρωμής της ευθύνης μου με κάποιο υποκαταστάσιμο αντίτιμο, το συγχωροχάρτι. Άρα πιστεύω [*belief*] ότι πιστεύω [*faith*]. Εάν αυτό συνέβαινε στη μεταμοντέρνα περίοδο, η κυνική γνώση μου για όλο αυτό το κόλπο θα μου έδινε extra fun, απόλαυση.

Για τα Καλά Νέα-Αρχή-Δημιουργία

Μα είναι όλα δύσκολα, βουτηγμένα στην αμαρτία και σταυρικά; Αυτό προσάπτεται —και συχνά όχι αδίκως— στον Λούθηρο. Αυτό ξέρω ότι απασχολεί τον Λίποβατς, αλλά νομίζω ότι θίγεται κυρίως εμμέσως στο βιβλίο του, όταν μιλά περί αγάπης —και επίσης όταν βάζει στο τέλος του βιβλίου του ένα σημαντικό σημείον— σας το φυλάω surprise για το τέλος. Αμυνόμενος κανείς υπέρ του Λούθηρου για τα παραπάνω θα πρέπει

7. Βλ. Pfaller (2002), επίσης Mannoni (2003) και (1969).

να επικαλεστεί τη δέσμευσή του στο αυγουστίνειο τάγμα και σκέψη. Κατ' αρχάς η θέληση είναι η υπαρξιακή στάση που αφορά τη σχέση μας με το μέλλον, το απρόβλεπτο και το νέο. Τον Λούθηρο τον απασχολούσε το Νέον της δημιουργίας. Το τελευταίο βιβλίο που έγραψε, το *Genesis vorlesung*, ήταν ακριβώς γι' αυτό. Η αυγουστινιανή του ρίζα διακρίνει ανάμεσα (1) σε μίαν απόλυτη αρχή που δημιουργεί προ του χρόνου ο Θεός [*principium*] και (2) στην αρχή που αφορά την ανθρώπινη ικανότητα να δημιουργεί νέες αρχές και να άρχει εν χρόνω [*initium*]. Το *principium* είναι η οντολογική προϋπόθεση και το *initium* η ενσάρκωσή της. Γι' αυτή την παράδοση ο ίδιος ο άνθρωπος είναι η προσφορά αγάπης του Θεού [*amor mundi*] που δημιουργεί αρχές μέσα στον χρόνο. Μόνο με αυτή την έννοια η θεολογία του σταυρού είναι μία θεολογία της μέσω Ευαγγελίου αποκάλυψης και εισαγωγής ενός απροσδόκητου αλλά και ριψοκίνδυνου νέου σημαίνοντος μέσα στον κόσμο. Τα καλά νέα είναι ότι η παράδοση στην οποία εντάσσεται ο Λούθηρος μας βοηθά τελικά να ξεκολλήσουμε από την εμμονή των φιλοσοφιών του 'είναι προς θάνατον' και να δούμε τον άνθρωπο ως 'είναι προς αρχήν' [*Sein zum Anfang*]. Χριστιανός είναι αυτός που πιστεύει στην Ανάσταση Κυρίου-Σημαίνοντος και όχι στα ζόμπι. Ο Λίποβατς μας έμαθε στα σεμινάρια του να ακολουθήσουμε τον Αυγουστίνο της Άρεντ, όπου η δημιουργία, η γεννησιμότητα, δηλαδή η ενική *natality* και όχι απλώς η ζωική γονιμότητα του είδους [*fertility*], αποτελεί την εγγενή υπαρξιακή δυνατότητα για το Νέον. Ο Λίποβατς μας έμαθε ότι το αντίστοιχο αυτού στο λακανικό 7ο Σεμινάριο είναι η είσοδος ενός νέου σημαίνοντος στον κόσμο και το επιθυμείν.

Για τα καλά έργα

Ο Λούθηρος προτάσσει το πρόσωπο έναντι των έργων [*persona est prior opere*]. Ακριβέστερα η διαδοχή είναι αυγουστινιανής προέλευσης και ο Λίποβατς συμφωνεί με αυτήν. Δομικά πρότερον της πίστης είναι η αγάπη [*fides caritate formata*] και αυτό γιατί η πίστη από μόνη της δεν αρκεί για τη δικαίωση-

σωτηρία. *Εν συνεχεία ‘η πίστη κινεί το πρόσωπο και το πρόσωπο κινεί τα έργα’*. Αν το καταλαβαίνω σωστά, με συγκινεί το ότι ο Θεός είναι εδώ και τώρα, όταν αγαπάς κάποιον, όταν του δίνεις όντως αυτό που δεν έχεις, και όχι όταν απλώς μονήρης και φιλέρημος πιστεύεις στον Θεό. Μεταφράζω τα καλά έργα εν μέρει ψυχαναλυτικά: τα έργα αντιστοιχούν περίπου στη φαντασιακή ταύτιση του ‘*κάνε ό,τι αυτός*’, ενώ ο Λούθηρος τόνιζε τη συμβολική ταύτιση του ‘*κάνε όπως αυτός*’. Τα έργα γίνονται καλά μέσω της πίστης. Αλλά και αντίστροφα, δεν υπάρχει πίστη εκεί όπου τελικά δεν υπάρχουν καλά έργα. Τα έργα συμπεριλαμβάνονται στην πίστη, η πίστη είναι το κυρίως έργο.

Ερωτήματα μιας πορείας

Νομίζω ότι η σκέψη του Λίποβατς εξελίσσεται και εδώ ακολουθεί λουθηρανό μονοπάτι και ίσως νομίζω με έμφαση στην καθολική ανάγνωσή του, επειδή προκρίνει την αγάπη ως αίτιο της πίστης. Μάλιστα ακολουθώντας τη λακανική συζήτηση περί αγάπης, δεν ευνοεί τη φαντασιακή/ναρκισσιστική αγάπη, όπου αγαπά κάποιος στον άλλο μόνο ότι επιβεβαιώνει τον εαυτό του. Σκεφτείτε τρεις βαθμίδες της αγάπης: (α) σε αγαπώ επειδή μου μοιάζεις, (β) σε αγαπώ και σου δίνω από το συναισθηματικό και υλικό περίσσειμα μου, (γ) σε αγαπώ και σου δίνω από αυτό που δεν έχω, δηλαδή αγαπώντας σε, με την ίδια μου την πράξη γεννάται κάτι που δεν φανταζόμουν ότι υπάρχει στα ψυχικά μου αποθέματα. Είναι σημαντικό να αφουγκραζόμαστε εκείνους που αναφέρουν ότι στον σύγχρονο κόσμο ‘δεν υπάρχει αγάπη’, επειδή συχνά εννοούν μόνο την αγάπη που θα δώσουν οι άλλοι σε αυτούς και όχι εκείνη που θα δώσουν αυτοί στους άλλους. Αρχίζει λοιπόν να κάνει λόγο και πέραν της —αναγκαίας— συνθήκης του Νόμου, προς διαστάσεις και τα σημάινοντα της πίστης-χάρης-αγάπης. Υπάρχει μία κάποια σχέση με το ότι ο Λούθηρος αντιπαρατέθηκε σε δικαιοδικά ερμηνευτικά σχήματα της ρωμαιοκαθολικής σχολαστικής, τονίζοντας το πρωτείο της πίστης στο Χριστό. Ο Λίποβατς μιλά συνεχώς για Νόμο, αλλά επ’ ουδενί είναι σχολαστικός δικανικός στοχαστής,

έχει επίγνωση λόγου χάρη ότι τα δικαιώματα δεν είναι δικά μου, είναι πάντα του Άλλου. Σε παλαιά κείμενά του και στο σεμινάριο διδασκτόρων έλεγε ότι η ψυχανάλυση μιλά για την επιθυμία, αλλά όταν αρχίσουμε να μιλάμε για αγάπη μπαίνουμε σε άλλα χωράφια, θεολογικά. Δεν εξελίσσεται μόνο το λεκτικό του, αλλά και η όλη σκέψη του και μας ξαφνιάζει ακόμη και στην τελευταία φράση του βιβλίου, όταν εμφανίζει το σημαίνον ‘χαρά’. Απίστευτο. Έχω παρακολουθήσει ό,τι έχει γράψει και αυτό το σημαίνον δεν υπάρχει πουθενά αλλού στο έργο του. Δεν είναι σπινοζικός, δεν πιστεύει στην positive psychology και στις happiness studies, αλλά μιλά για χαρά. Η απάντηση μάλλον βρίσκεται στα good news, στο Ευαγγέλιο και στο ότι στο κράμα σκέψης του έχει εγκαθιδρυθεί το θεολογικό στοιχείο.

Εισάγοντας τον όρο *Αλλονομία* τον διακρίνει από την ‘ετερονομία’ αλλά και την ‘αυτονομία’. Ως *Αλλονομία* νοείται η διεκδίκηση και άσκηση του δικαιώματός μου να μην έχω πλήρη κυριαρχία πάνω σε κάτι, να μην είναι κάτι απολύτως δικό μου. Αυτό δεν σημαίνει ότι ορίζω όλα τα πράγματά μου με αυτόν τον τρόπο, υπάρχουν και κάποια απολύτως δικά μου. Επίσης με τον τρόπο αυτόν θεσμοποιώ και μετέχω σε μία κοινότητα. Τέλος όλα αυτά τα διεκδικώ ως ‘δικαίωμα’ και όχι ως κάτι άλλο, επειδή θέλω να αυτοπεριορίσω —συμβολικός ευνουχισμός— τη ναρκισσιστική ipse⁸ τάση μου να επεκτείνω τη σφαίρα των εγωιστικών διεκδικήσεων και να τα ονομάζω δικαιώματα, εξισώνοντάς τα με την έννοια του έννομου συμφέροντος.

Έχω βρεθεί σε διαλέξεις του Θάνου Λίποβατς, όπου μιλούσε περί Νόμου, Παλαιάς Διαθήκης και ιουδαϊκού σκέλους του πολιτισμού μας ενώπιον μικτού εν πολλοίς ορθοδόξου ακροατηρίου, το οποίο στιγμές-στιγμές ήταν έτοιμο να τον ‘λιθοβολήσει’, το οποίο ωρυόταν, ενώ εκείνος σκούπιζε κυριολεκτικά ένα σκουπιδάκι από τα γυαλιά του. Τότε σκέφτηκα ότι αυτός ‘στέκεται λαμπάδα’, κάποια φλέβα έχει χτυπήσει, ότι έχει λουθηρανό background... Σκεφτείτε ότι κάθε γνήσια, έμπρακτη και

8. Ίσως έχει εδώ αξία να λάβουμε υπ’ όψιν τη διάκριση ipse και idem που κάνουν σε ανάλογα συμφραζόμενα ο P. Ricoeur και ο Bernd Waldenfels.

πνευματική στάση, μόλις συμβαίνει, λυτρώνει-δικαιώνει και όλες εκείνες τις προσπάθειες του παρελθόντος που γονάτισαν στη μέση της διαδρομής.⁹ Το νέο προκύπτει, όταν κάποιος ξανασηκώνει τη σκυτάλη που έπεσε και την παραδίδει στην επόμενη γενιά. Θάνο Λίποβατς, είστε ένας από αυτούς που παραμένει στη λουθηρανή παράδοση του *'Here I stand, I can do no other'* και σας ευχαριστούμε γι' αυτό!

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Borella, J. (2001) *The Sense of Supernatural*, N.Y: Continuum.
- Erasmus, D. & M. Luther (2006). *Discourse on Free Will: Erasmus & Luther*, N.Y.: Continuum.
- Joest, W. (1967). *Ontologie der Person bei Luther*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Mannoni, O. (2003) 'I Know well, But All the Same...', in *Perversion and the Social Relation*, Durham, NC: Duke University Press, 2003.
- Mannoni, O. (1969/2006). 'Das Spiel der Illusionen oder das Theater aus der Sicht des Imaginären', *Maske und Kothurn*, 52 (1) [από το Mannoni, O. (1969), *Clefs pour l'Imaginaire*, Paris: Édition du Seuil].
- McGrath, A.E. (1953/2000). *Luther's Theology of the Cross: Martin Luther's theological breakthrough*. Oxford: Blackwell.
- Pfaller, R. (2002). *Die Illusionen der anderen: Über das Lustprinzip in der Kultur*, suhrkamp [στα αγγλικά: *On the Pleasure Principle in Culture. Illusions without Owners*, Verso].
- Schott, E. (1930). *Fleisch und Geist nach Luthers Lehre, unter besonderer Berücksichtigung des Begriffs 'Totus Homo'*, Leipzig: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Στασινόπουλος, Ν. (2010). 'Δικαίωση εκ του μέλλοντος και χρόνος του σημαίνοντος: η αφηγηματολογία της ειρήνευσης κρίσεων μεταξύ ψυχανάλυσης και θεολογίας', *Νέα Εστία*, 1835.
- Τσελεγγίδης, Δ.Ι. (1999). *Η Σωτηριολογία του Λουθήρου*. Θεσ/νίκη: Πουρναράς.

9. Κατά την υπαρξιακή άποψη περί ιστορίας του W. Benjamin.